

ПРОБЛЕМИ ТВОРЧОГО МЕТОДУ

УДК 821.112.2(436)-32Майрінк.09

Юлія Бережанська

ЛУНАРНИЙ КУЛЬТ У ХУДОЖНІЙ СИСТЕМІ ГУСТАВА МАЙРІНКА

Розглянуте використання елементів міфологічного світогляду, пов'язаних із культом Місяця, у творчості австрійського експресіоніста Густава Майрінка. Проаналізовані лунарні символи, проведені паралелі між архаїчними віруваннями та світосприйняттям автора: зв'язок Місяця із жіночим началом, асоціації із дзеркалом та країною мертвих. Відзначений вплив ідей селеноцентризму: Місяць як мірило ритмів, джерело періодичного відродження, що скеровує людську долю.

Ключові слова: Густав Майрінк, експресіонізм, міфологічний світогляд, Місяць, селеноцентризм, ісрофанія, символ.

Творчість Густава Майрінка відзначається глибоким інтересом до релігійних та містичних вчень світу, і одне з найважливіших місць у його доробку займає культ Місяця. Спробуємо дослідити вплив архаїчних уявлень та вірувань на світогляд Майрінка, їх втілення у творах письменника, що дотепер не було об'єктом спеціального вивчення.

Феномен Місяця справді заворожує людину. Міфи та символи, що сформувалися навколо нього, характерні практично для всіх епох і культур. Півмісяць був священним символом вавилонської та халдейської Астарті, єгипетської Ісиди та грецької Діани [6, с. 117–118]. Новому місяцю приписували магічні якості, до нього приврочували культові дії та моління. Повний місяць, навпаки, вважається часом активізації темних сил. Дослідженням лунарних міфів та символів займалися Д. Трессідер, О. Чижевський, М. Еліаде [4; 5; 6].

На відміну від Сонця, Місяць постійно перебуває у русі, це світило підвладне загальному закону народження, становлення та смерті. Доля Місяця нагадує життєвий шлях людини, зменшення розмірів і форми за фазами подібне ослабленню людини, яке закінчується смертю. Знаходимо такі порівняння як в оповіданнях, так і в романній творчості Густава Майрінка: „Когда лик полной луны начинает ущербляться <...> точно лицо, приближающееся к старости, сперва покрывается морщинами и начинает худеть...” [1]; „на протяжении долгих лет черты лица его, обладавшие своеобразной формой полумесяца, заострялись и делались тоньше” [2, с. 49].

Але за триденним періодом „смерті” Місяця настає відродження – молодик. Згасання Місяця ніколи не є остаточним. У вавилонських гімнах його називають плодом, що виростає із самого себе [6, с. 117]. Місяць відроджується із власної сутності, рухаючись власним, призначеним йому шляхом. Метафізична роль Місяця полягає у тому, щоб періодично

вмирати і все ж залишатися безсмертним, тобто смерть тлумачиться як відпочинок і відродження, а не як фінал. Саме такої долі і прагнула для себе людина, і це знаходило втілення у міфах та символах. Цим зумовлена особлива роль Місяця в обрядах ініціації. Піддавшись ритуальній смерті, а потім „відродженню”, неофіт усвідомлював свою справжню сутність.

Це постійне повернення до свого початку і цей завжди відновлюваний цикл зумовили стійку асоціацію Місяця з ритмами життя – його фази показали людині час у конкретному сенсі. Місяць стає загальним мірилом, вимірювали час ночами, наприклад, германці [6, с. 117]. Панівна ідея ритму втілюється через послідовність протилежних модальностей (буття і небуття, життя і смерть). Фази Місяця дають нам уявлення про історичне походження, а також є символічною ілюстрацією всіх дуалізмів. Інтуїтивне розуміння Місяця як мірила ритмів, як джерела енергії характерне як для первісної, так і для сучасної людини [6, с. 119–120]. Очевидно, ця думка імпонує і Майрінку: „лунный свет лениво и медлительно ползет по полу и, точно стрелка невидимых в беспредельности часов” [1].

В очах прадавньої людини Місяць керує всіма сферами природи, що підпадають під закон відновлювальних циклів: водами, дощем, рослинним життям, родючістю. Розподіляючи дощі, Місяць виступає посередником, що завдяки власній активності об’єднує води Землі й Неба.

Дощ, змія, спіраль та блискавка вважаються ієрофаніями Місяця (ієрофанія – „прояв священного” – термін, запропонований М. Еліаде) [6, с. 134]. Утворюючи в уяві первісної людини єдине ціле, вони пов’язані між собою гармонією, аналогіями і спільними елементами, подібно до однієї великої космічної „мережі” [6, с. 130–135].

Усі ці символи знаходимо в оповіданні Майрінка „Die vier Mondbrüder” („Чотири місячні брати”): „В деревне ходили разного рода забавные слухи: что-де одежда на нём не промокает, когда идёт дождь...” [2, с. 49]; „<...> внутри старинной лампы находилась змея, шевелившаяся с помощью часового механизма...” [2, с. 57]; „[...] тлеющий фитиль в пасти змеи <...> она медленно поворачивается и, извиваясь кольцами, едва заметно ползет и ползет вверх” [2, с. 59]; „...Ослепительный взрыв, затопивший мой мозг мертвенно-холодным сиянием” [2, с. 60].

Хоча зазвичай символізм Місяця носить позитивний характер, у деяких культурах його іноді зображували у вигляді лихого ока, що спостерігає за всім, що відбувається [4, с. 91–92]. У малій прозі Майрінка знаходимо: „<...> крошечный луч месяца осветил орнамент на урне и создал на отшлифованной капители горящий ужасный глаз, смотревший в лицо мужчины вытаращенным коварным взглядом” [3].

На противагу Сонцю – джерелу божественної благодаті, творчої енергії та життя – лунарні символи часто пов’язані з інфернальними силами [5]. Місячне світло вважалося небезпечним і шкідливим [4, с. 91–92]. Психологи пов’язують Місяць із суб’єктивізмом та емоціями.

Так, у Майрінка: „Луна с помощью своего ядовитого дыхания отягощает мозг человека идеями” [2, с. 54]. У творах письменника часто фігурують сновиди: Ляпондер у романі „Голем”, Едехіель фон Маркс в оповіданні „Таємниця замку Гетевей” та інші.

У загальноєвропейській традиції образ Місяця тісно пов’язаний з образом дзеркала [4, с. 91–92]. Місяць виступає як пасивне начало, оскільки, не маючи власного світла, відбиває сонячне. Крім того, він завжди повернений до Землі однією стороною, і „острів чистих душ” [6, с. 128], місце їх перетворення, за повір’ями, знаходиться на невидимому для нас зворотному боці, у своєрідному „задзеркаллі” [4, с. 91–92]. У стародавніх віруваннях Місяць часто сприймається як країна мертвих. У традиції „Упанішад” душа відновлює на Місяці сили в очікуванні перевтілення і повернення до життєвого кола. Концепція Місяця як притулку для душ мерців широко представлена іконографічно в культурах асирійців та вавилонян, хетів та анатолійців і пізніше застосовувалася в поховальних обрядах по всій Римській імперії [6, с. 129].

Ці ідеї втілені у світосприйнятті Майрінка: „А наша милая родина, луна... Она не мертва, она – лишь лик смерти. Она есть линза, которая, подобно волшебной лампе, преломляет животворные лучи этого спесивого солнца...” [2, с. 53]. В оповіданні Майрінка душі здійснюють дивовижні мандрівки – члени „Лунарного братства” раптово зникають, щоб згодом набути нової тілесної оболонки: „Однажды ночью граф дю Шазаль без каких-либо сборов и предупреждений покинул замок. Как и куда он поехал, не знаю” [2, с. 48]; „Всегда одинаково вежливый со мной, магистр Виртциг, однако, во многих отношениях слишком уж походил на доктора Хазельмайера...” [2, с. 49].

Завдяки пасивному характеру відображення Місяць часто ототожнюється із жіночим началом [4, с. 91–92], а Сонце – з чоловічим. Вважається, що таке уявлення сформувалося після встановлення патріархату [6, с. 133]. Цей символізм зберігається і в оповіданні Майрінка: „Первыми словами, которые произнес господин граф дю Шазаль, обращаясь ко мне, был вопрос: „Случалось ли какой-нибудь женщине играть роль в твоей жизни?” [2, с. 48].

Крім свого впливу на відпливи і припливи, Місяць, як вважали, керував і людською долею. У багатьох традиціях Місяць уособлюється як божество, яке тче космічне покривало і долі людей [6, с. 135].

Тотальна індустріалізація, розвиток техніки сприймалися експресіоністами передусім як загроза, а не розширення можливостей [7, с. 34]. Майрінк приписує основні катастрофи людства минулого століття – серед них перша світова війна, надмірний технічний прогрес і поступова втрата духовності, – саме шкідливому впливу Місяця: „<...> в августе тысяча девятьсот четырнадцатого года <...> разразилась ужасная мировая война <...> причиной всему этому – мрачное воздействие неких полных ненависти сил природы, которые манипулируют человечеством, как марионеткой” [2, с. 58]; „Еще в последней четверти истекшего недавно девятнадцатого столетия механизмы быстро и уверенно начали одерживать верх <...> Уже сегодня можно уверенно сказать, что именно

машина сделалась достойным близнецом пресловутого золотого тельца, ибо тот, кто до смерти замучил собственного ребенка, получает самое большее четырнадцать суток ареста, а тот, кто ломает старый уличный каток, сядет в тюрьму на три года” [2, с. 52].

Наводячи пряму цитату з „Об’явлення Івана Богослова”, письменник фактично прирівнює триумф індустріалізації до Судного дня: „Затем внезапно я обнаружил, что господин магистр Виртциг произносит апокалиптическую речь: „И вот, конь бледный, и на нем всадник, которому имя смерть, и ад следовал за ним. И дана ему была власть над миром на земле, и чтобы умертвили они друг друга; и был дан ему меч великий” [2, с. 59].

Пророцтва автора доволі похмурі: „Тяжёлые локомотивы без машинистов, груженные гигантскими глыбами камня, мчатся в безумной ярости, врезаются в толпы и погребают сотни и сотни людей под тяжестью своих железных тел. Стальные акулы крадутся вдоль побережий, удушая в своём чреве тех, кто когда-то дал им жизнь” [2, с. 60]; „Разве это не воскресение призраков? Всё то, что, истлев и превратившись в нефть, таилось в глубинах земли – кровь и жир доисторических драконов, – всё это зашевелилось и хочет ожить вновь <...> Это что-то вроде демонической прелюдии к Дню Страшного суда” [2, с. 61–62].

Таким чином, Місяць показує людині її істинну сутність, у деякому сенсі людина знаходить себе у житті Місяця. Символізм і міфологія, пов’язані із цим світилом, містять елемент трагічного пафосу і водночас втіхи, загибелі і періодичного повернення. Нові інтелектуальні орієнтири сучасності аж ніяк не змінили значення культу Місяця. Той факт, що менталітети первісної та сучасної людини настільки схожим чином сприймають його сакральну значущість, М. Еліаде пов’язує зі збереженням так званої нічної сфери розуму навіть у гранично раціональному розсудку [6, с. 111]. Таким чином, Місяць впливає на той пласт людської свідомості, де безсила навіть найв’їдливіша раціональність.

Твори Густава Майрінка яскраво відображають архаїчні уявлення про Місяць: зіставлення Місяця з людським існуванням, з пасивним жіночим началом, асоціація цього світила із царством мертвих, із дзеркалом та мірилом ритмів. Крім того, письменник запропонував власну оригінальну есхатологічну інтрепретацію впливів Місяця.

Активне використання елементів міфологічного світогляду у творчості Майрінка свідчить про те, що автора цікавлять перш за все питання осягнення духовної істини й духовного розвитку особистості. Вплив містичної релігійної традиції, яскраво виражений у селеноцентризмі творів письменника, зумовлений прагненням повернутися до прошарку колективного підсвідомого, до природних начал людства: „Подібно до того, як стрілки годинника рухаються по циферблату з першої години до дванадцятої, щогодини пробуджуються для нового сьогодення і знову повертаються у життя людства цілі епохи, які здавалися безповоротно поглиненими безоднею часу” [8, с. 3].

1. *Майринк Г.* Голем [Электронный ресурс] : [роман] / Г. Майринк. – Режим доступа : http://www.lib.ru/INPROZ/MAJRINK/golem_new.txt_with-big-pictures.html.
2. *Майринк Г.* Кольцо Сатурна : романы, рассказы / Г. Майринк ; пер. с нем. – СПб. : Азбука-классика, 2004. – 832 с.
3. *Майринк Г.* Урна в Ст.-Гингольфе [Электронный ресурс] : рассказы / Г. Майринк. – Режим доступа : <http://literatura.prag.ru/Meyrink%20-%20Urna.htm>.
4. *Трессидер Д.* Словарь символов / Д. Трессидер. – М. : ФАИР-ПРЕСС, 1999. – 448 с.
5. *Чижевский А.Л.* Космический пульс жизни: Земля в объятиях Солнца. Гелиотараксия [Электронный ресурс] / А. Чижевский. – М. : Мысль, 1995. – 768 с. – Режим доступа : <http://chizhevski.ru/zemla>
6. *Элиаде М.* Очерки сравнительного религиоведения [Электронный ресурс] / М. Элиаде. – М. : Ладомир, 1999. – 488 с. – Режим доступа : http://www.gumer.info/bogoslov_Buks/comporative_bogoslov/eliade/index.php.
7. *Bonner S.* Passion and Rebellion: The Expressionist Heritage / S. Bonner, D. Kellner. – NY : Columbia University Press, 1988 – 468 p.
8. *Meyrink G.* An Der Grenze Des Jenseits / G. Meyrink. – Leipzig : Pandora Verlag, 1923. – 168 S.

Аннотация

Рассмотрено использование элементов мифологического мировоззрения, связанных с культом Луны, в творчестве австрийского экспрессиониста Густава Майринка. Проанализированы лунарные символы, проведены параллели между архаическими верованиями и мировосприятием автора: связь Луны с женским началом, ассоциации с зеркалом и страной мертвых. Отмечено влияние идей селеноцентризма: Луна как мерило ритмов, источник периодического возрождения, управляющий человеческой судьбой.

Ключевые слова: *Густав Майринк, экспрессионизм, мифологическое мировоззрение, Луна, селеноцентризм, иерофания, символ.*

Summary

The article examines the use of mythological worldview elements, relating to the Moon cult, in the works by Austrian expressionist writer Gustav Meyrink. The lunar symbols have been analyzed, the parallels between the archaic religious beliefs and the author's world perception (the associations with the feminine, with a mirror and the other world) have been drawn. The influence of selenocentric ideas (the Moon as the measure of rhythms, the source of periodic renewal, which controls human destiny) has been observed.

Key words: *Gustav Meyrink, expressionism, mythological worldview, the Moon, selenocentrism, hierophany, symbol.*

Стаття надійшла до редколегії 7.10.2010 р.